

УДК [323.2:34]: [355 351:94] (477) «17»

КОЗАЦЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ XVIII СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМА ПОДІЛУ ВЛАДИ МІЖ ПРОВІДНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПОЛІТИКИ

I. Терлюк

*Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Князя Романа, 1–3, Львів, Україна, 79000,
e-mail: i.terlyuk2406@gmail.com*

Досліджено вироблені у козацькому середовищі XVIII століття – в межах першої політичної еміграції та в межах Гетьманщини у складі Російської імперії – погляди й політико-правові проекти, спрямовані на організацію державних відносин за поділом повноважень та подолання владних суперечностей між провідними суб'єктами політики. Обґрунтовано тезу про те, що основним способом вирішення окреслених проблем стала орієнтація козацького середовища на конституціоналізм, себто на цілеспрямоване вироблення за допомогою суспільно-політичних інституцій таких правових норм, які б регулювали відносини між репрезентантами влади і суспільством, між представниками різних владних інституцій та рівнів. Наголошено на тому, що вільна від військового та адміністративного впливу російської імперської адміністрації мазепинська політична еміграція мала змогу запропонувати концептуальні шляхи вирішення питання організації державних відносин проєктованої козацької держави – Війська Запорозького з опертям на конституційну норму. У той час на Лівобережній Україні-Гетьманщині під впливом російського чинника проблему поділу влади між провідними її суб'єктами було зведено до врегулювання владних суперечностей та боротьби між гетьманами та генеральною старшиною. На підставі аналізу двох взаємовиключних тенденцій розвитку політико-правової думки Гетьманщини щодо вирішення зазначеної проблеми доведено, що навіть попри те, що така боротьба відбувалася як цивілізованим (вироблення компромісних політичних та правових норм, елементів станово-представницької демократії), так і неправовим (донеси, змови) шляхами, вона стала складовою установок орієнтацій козацького середовища на конституціоналізм.

Ключові слова: козацтво, Гетьманщина, конституціоналізм, поділ влади.

Сьогодні вже як аксіома сприймається твердження, що найоптимальнішою державною системою сучасності є та, в межах якої соціально-політичний устрій і найбільш значущі суспільні відносини будуються відповідно до теоретичної моделі конституціоналізму.

Якщо під конституціоналізмом [8] мати на увазі цілеспрямоване вибудування такого суспільно-політичного устрою (термін «конституція» походить від латинського – *устрій, лад*), за якого суб'єкти політики, особливо провідні, діяли б у межах чіткого регламентування своїх повноважень, то, на наш погляд, винесена у заголовок проблема, що присвячена питанню поділу влади у козацьку добу вітчизняної історії, *по-перше*, підтверджує думку М. Орзіха про те, що конституціоналізм належить до тих явищ, які «виникли значно раніше, ніж сформувалися уявлення про них» [7, с. 50], а, *по-друге*, актуалізує відповідні політико-правові проблеми сучасної України. Адже чинником, котрий зближує державотворчі процеси козацької доби із сучасністю, є збереження певних рис політичної ментальності українського народу. Скажімо, як і в період козаччини, так і зараз, Україна зіткнулася принаймні з кількома давніми проблемами:

пошуком суспільно-політичної еліти, яка змогла б реалізувати концепцію національного державотворення та перерозподілом державної влади з метою впровадження нової, більш ефективної її організації.

Вітчизняну історіографію, присвячену проблемам українського конституціоналізму, умовно можна поділити на кілька груп. Переважна більшість – це праці теоретиків-конституціоналістів (В. Шаповала, П. Стецюка, С. Шевчука, М. Савчина, А. Крусян, М. Орзіха, Ю. Тодики, О. Бориславської та багатьох ін.), якась частина – істориків права (чи не найбільш помітні автори – О. Мироненко, В. Єрмолаєв, О. Кресін) та «чистих істориків». Серед останніх проблема демократичних традицій українського народу – його свободолюбства, потягу до рівності, справедливості, виборності владних органів, їх децентралізації й організації державних відносин з чітким поділом повноважень, тобто традицій, які лежать в основі сучасного розуміння явища конституціоналізму, стала предметом досліджень В. Кононенка, С. Полтавця, О. Ситника, В. Смоля, В. Степанкова, О. Струкевича, В. Шевчука, Т. Чухліба та ін. Проте, як нам видається, попри велику історіографію, означена у заголовку проблема формально та поверхово виглядає більш знайомою, аніж глибинно зрозумілою та засвоєною.

Мета статті – виокремити вироблені у козацькому середовищі XVIII століття погляди й політико-правові проекти, спрямовані на організацію державних відносин за поділом повноважень та подолання владних суперечностей між провідними суб'єктами політики.

Після придушення імперською Росією чи не першого «Українського здвигу» розвиток української політико-правової думки, й зокрема, ідей, що обґрунтовували необхідність поділу влади й потреби провідних суб'єктів політики діяти у межах чіткого регламентування своїх повноважень (конституціоналізму. – *І. Т.*) відбувався двома основними шляхами: в межах першої політичної еміграції та в межах Гетьманщини у складі Російської імперії.

Погоджуємося з О. Кресіним, що для дослідження історії держави і права України й української політико-правової думки унікальність документів, що їх залишили після себе прихильники «справи І. Мазепи» – представники першої політичної еміграції початку XVIII століття – зумовлена особливими умовами їх створення. За відсутності військового та адміністративного контролю царського уряду й, власне, тривалої діяльності еміграції була змога повніше відобразити витворені у попередній період ідеї та принципи й сприяти формулюванню нового комплексу ідей, що суттєво розвинули здобутки української політико-правової думки попереднього періоду [6, с. 6–7].

З-поміж політичних та правових актів, їх проектів, трактатів, маніфестів й листування, що пов'язуються з діяльністю мазепинців, окреме місце займають «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького...» від 5 квітня 1710 року, які широко відомі як Конституція Пилипа Орлика чи Бендерська конституція [1, с. 25–72]. Це документ, у якому не лише було викладено головні політичні та правові ідеї української політичної еміграції [Див. докл.: 9, с. 147–153], але й фактично запропоновано закріпити нову форму державного устрою. Запроектована на засадах конституціоналізму, Козацька держава передусім сприймалася як альтернатива централістській політиці як з боку московського царя Петра I, так і з боку козацького гетьмана І. Мазепи [5, с. 31]. І насамперед це засвідчили поміщені у документ пропозиції щодо поділу влади, а відтак – шляхів подолання владних суперечностей між провідними суб'єктами політики через обмеження повноважень окремих із них.

Конституційна норма як засіб недопущення свавілля у політичному житті й спосіб організації державних відносин за поділом повноважень передовсім орієнтувала на обмеження повноважень гетьмана. Обмеження стосувалися владних повноважень гетьмана перед генеральними радами, підпорядкування гетьманської інституції конституційним нормам у справі здійснення правосуддя й загалом забезпечення прав козацької старшини перед найвищим керівником у державі.

Зорієнтованість гетьманської інституції на конституційну норму у справі правосуддя передбачало звуження судових прав гетьмана Генеральним військовим судом. Наприклад, при образі гетьмана обвинуваченого мав судити Генеральний військовий суд. Якби хтось із «військових урядників» будь-якого рангу вчинив злочин «чи то гонор Гетьманський насмілився образити», гетьман у жодному разі не міг їх покарати «приватною своєю помстою чи владою», а зобов'язувався передати справу на розгляд Генерального суду, який і визначав би факт вини та форму покарання («*І хоч би яке неприхильне, а проте безстороннє рішення він ухвалив, – такому повинен кожен правопорушник підкоритися*») (див.: п. 7). Ознакою обмеження влади гетьмана генеральними радами, на яких мали бути представлені полковники, старшина, сотники, посланці від Війська Запорозького Низового, серед іншого передбачалася можливість критики гетьмана за порушення «прав та вольностей» й вимога мати старшину «за побратимів, а не за слуг» (див.: п. 6). Серед норм, зорієнтованих на забезпечення прав козацької старшини перед гетьманом як найвищим керівником держави, були ті, що розрізняли державні й приватні справи гетьмана. Виконання державних справ покладалося на генеральну старшину, а не на особистих гетьманських слуг (див.: п. 8). Генеральні підскарбії мали обмежити владу гетьмана у фінансовій сфері, оскільки вони мали завідувати фінансами Гетьманщини. Особисте майно гетьмана мало бути відокремлене від військового-державного; в кожному полку мало бути по два підскарбії (див.: п. 9) тощо [1, с. 55–57].

Тут доречно наголосити на слушній думці В. Кононенка, який обґрунтовано вважає запровадження у Конституцію П. Орлика правових норм саме з метою обмеження й поділу влади *істотними змінами* (курсив наш. – *І. Т.*), які, власне, й надають документу рис Основного закону Нового часу, і свідчать про еволюцію козацького конституціоналізму від традиційного до модерного. Зокрема, у підтвердження цього автор навів нові (порівняно з попереднім періодом або, за автором – модернізаційні. – *І. Т.*) норми, що містяться у «Пактах та конституціях».

На думку дослідника, якщо обмеження влади гетьмана генеральними радами було традиційним, то регламентація функціонування цієї інституції свідчить вже про модернізаційні зміни; якщо положення про турботу гетьмана про добробут козацтва і посполитих – традиційне, то деталізація захисту козаків й посполитих від полковників, отаманів, сотників й усіх урядників у спробах останніх примушувати до панщини та інших видів робіт свідчить про модернізаційні зміни у свідомості творців української конституції раннього Нового часу (див.: п. 10). Подібний захист новообраним гетьманом представлено також в інших пунктах (див.: п. 11, 12, 13) [1, с. 58–60]. І взагалі, для В. Кононенка найхарактернішою рисою української конституції, що відповідає «духу» раннього Нового часу, було саме обстоювання права еліти перед найвищим представником влади у державі [5, с. 31–32].

Зрештою вже загальновідомим є твердження про те, що Бендерська Конституція засвідчила чітку тенденцію до перетворення Ради старшини (за термінологією Конституції – «Генеральної Ради») на парламентську інституцію, учасниками якої були два провідних об'єкти політичного життя Гетьманщини. Тому, з нашого погляду, логічним виглядає висновок О. Струкевича про те, що маємо всі підстави розглядати

аналізований документ інституційованою ареною політичних змагань, з одного боку, гетьмана як уособлення загальносуспільного інтересу, а з іншого – старшин як представників інтересів своєї верстви [4, с. 213]. Вважаємо, вже факт наявності у документі норм, спрямованих на обмеження владних повноважень першої особи у державі, мав стати пересторогою щодо недопущення свавілля у політичному житті проєктованого «Війська Запорозького» й одним із шляхів подолання суперечностей між його провідними владними суб'єктами.

Цікаво, що у межах Гетьманщини вироблення шляхів подолання владних суперечностей між провідними суб'єктами політики також концентрувалося навколо владних інститутів – гетьмана і генеральної старшини. Більше того, на рубежі XVII–XVIII століть, в умовах зміцнення влади Російської держави над козацькою Гетьманщиною, проблема подолання владних суперечностей між гетьманом і генеральною старшиною була серед тих, які з погляду майбутнього козацько-гетьманської державності чи не найперше вимагали відповідного правового урегулювання [3]. Відтак тодішня політико-правова думка пропонувала її вирішення у межах двох взаємовиключних тенденцій. З одного боку, обґрунтовувалася ідея вслякого обмеження влади гетьмана переважно на користь генеральної старшини. А з другого, навпаки – посилення гетьманської влади [9, с. 141–146].

Перша тенденція у державно-правовій практиці ще з другої половини XVII століття на загал складалася не на користь гетьмана. Як відомо, попри значні матеріальні можливості гетьмана, що, здавалося б, мали надати його владі більше шансів для вирішення питань на свою користь, насправді не могли забезпечити йому зміцнення гетьманських повноважень у нормативних актах – «гетьманських статтях» [9, с. 100–105]. Головна причина цього – боротьба старшини за звуження гетьманських повноважень й нові особливості розв'язання владних суперечок між зазначеними суб'єктами, що пов'язувалися з домінуючою роллю при цьому царського уряду.

Від початку наступного, XVIII століття, боротьба старшини за пріоритет своїх прав перед гетьманськими масово набувала потворних форм чолобитних та доносів. В останніх, зазвичай, насамперед наголошували на зраді звинувачуваного царю. Однак серед аргументів на користь своєї позиції автори таких документів, за спостереженнями О. Кресіна, часто висловлювали міркування, в яких міститься чітко виражений комплекс політичних і правових ідей [6, с. 130]. Наприклад, найбільш показовим у цьому плані є матеріали відомого доносу Василя Кочубея та Івана Іскри 1708 року, в якому гетьмана Івана Мазепу звинуватили, зокрема, у самовільному запровадженні податків, здійсненні зовнішньополітичної діяльності, розпорядженні маєтностями, а також у корупції та привласненні державних прибутків. При цьому, одним із найвиразніших звинувачень гетьмана у цьому доносі є безконтрольне використання ним державного скарбу. Автори виступають за відокремлення останнього від приватних коштів гетьмана та введення посади генерального підскарбія (скарбника), відповідального перед старшиною [6, с. 132–133].

Подальшого розвитку такі ідеї набувають у літописі Самійла Величка, автор якого виступив за обмеження повноважень гетьмана на користь представницького органу – козацької ради (генеральної старшини і полковників). Автор найбільш поважного з-поміж відомих козацьких літописів наголошував на тому, що гетьмани після 1654 року порушили «старожитній гетьманський уклад» та старе козацьке право як сукупність звичаєвих норм, що визначали принципи станової демократії. Також козацький літописець обґрунтував необхідність відділення «військового» (що належить до Війська Запорозького) та гетьманського скарбів, скасування непідзвітного контролю гетьмана над першим. Вирішення цього

питання він вбачав у запровадженні посади генерального військового підскарб'я, підзвітного козацькій раді. У Літописі також трапляються засудження корупційності гетьманів, наголос на тому, що козацтво обирало гетьманів під певними умовами тощо [9, с. 173–175]. Додамо, що свої погляди щодо обмеження гетьманської влади на користь козацьких представницьких органів Самійло Величко непрямо виразив через долучення до свого Літопису пам'ятки української політичної та правової думки – анонімного вірша кінця XVII століття «Ей, Іване, поповичу-гетьмане». У цьому вірші засуджено протиставлення гетьмана станам, порушення станових прав останніх, зокрема на участь в управлінні українською автономією. Нарешті варто зазначити, що дослідники помітили значну подібність у політичних та правових ідеях Літопису С. Величка з доносом Василя Кочубея та Івана Іскри, і припустили зв'язок цих пам'яток [6, с. 133].

Що стосується ідеї посилення гетьманської влади, то у середовищі козацької старшини вона, з очевидних причин, дістала менше відображення в пам'ятках цієї доби. Водночас, звернемо увагу на декілька, з нашого погляду, показових творів.

З-поміж таких, зокрема, додана до доносу Василя Кочубея «Дума пана гетьмана Івана Мазепи» – анонімного твору, в якому автор виявив певний скепсис щодо здатності мас до активного політичного життя. Аргумент – різність вроджених здібностей. Твір наводить як негативний приклад – політичний розвиток українських земель, де неоднаковість зовнішньополітичних орієнтацій та недостатній авторитет влади призвели до сумних наслідків – громадянської війни та поділу на кілька частин. Відтак автор, керуючись цим, закликає до згуртування українських політичних сил та послуху одноосібній владі.

Ідеї посилення гетьманської влади та набуття нею абсолютних рис у перших 1700-х роках висловлював Феофан Прокопович, зокрема у драмі «Володимир». А подальший їх розвиток привів до формулювання мислителем однієї з найвиразніших апологій абсолютизму – «Правди волі монаршей», трактату, який назавжди змінив обличчя Росії, перетворивши її на імперію. Йдеться про обґрунтовану Ф. Прокоповичем ідею надцентралізованої державності, на чолі якої стоїть одна особа (байдуже хто – цар, імператор чи президент), у якій церква фактично є частиною державного апарату. Її основне завдання полягає не стільки у душпастирській місії, скільки в ідеологічній підтримці імперського механізму [2].

Тема посилення гетьманської влади – одна з провідних у написаному 1710 року *Літописі* Григорія Граб'янки. Автор, представник української політико-правової думки автономістської течії російської орієнтації [Див. докл.: 10], звісно, також засудив будь-які форми прямої демократії у Війську Запорозькому, які, на його думку, призводять до анархії та насильства. І загалом досить скептично оцінив здатність народних мас приймати будь-які політичні рішення. Він – прихильник фактично необмеженої влади гетьмана та перетворення цієї посади на спадкову. Що важливо – у політичних реаліях свого часу для Григорія Граб'янки головне джерело гетьманської влади – не обрання, а затвердження [9, с. 145–146].

З-поміж низки політичних проблем козацької України початку XVIII століття чи не найважливіше значення мало вирішення проблеми поділу влади. Висловлені представниками української політико-правової думки з козацького середовища пропозиції щодо шляхів подолання владних суперечностей між провідними суб'єктами політики Війська Запорозького реалізувалися в межах першої політичної еміграції та в межах Гетьманщини у складі Російської імперії. Ширші можливості мазепинської політичної еміграції, зумовлені, зокрема, відсутністю військового та адміністративного контролю з боку царського уряду, дали їй змогу запропонувати концептуальні шляхи вирішення питання організації державних

відносин з чітким поділом повноважень з оперттям на конституційну норму. Відомі «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького...» від 5 квітня 1710 року, передовсім орієнтували на обмеження повноважень гетьмана, розглядаючи їх як засіб недопущення свавілля у політичному житті. Звідси, гетьманська інституція підпорядковувалася конституційним нормам у справі здійснення правосуддя, утверджувалася провідна роль права у відкритому політичному змаганні гетьмана та старшин, коли представники останньої отримували правовий захист у всіх випадках приватної чи публічної критики гетьмана щодо недоліків його політики тощо.

Натомість у Гетьманщині проблему поділу влади між провідними її суб'єктами внаслідок посилення російської імперської політики щодо обмеження української автономії було зведено до врегулювання владних суперечностей між гетьманами та генеральною старшиною. Головна боротьба навколо цього питання відбувалася у контексті обмеження/посилення їх повноважень. Проте вважаємо, що навіть попри те, що така боротьба відбувалася як цивілізованим (вироблення компромісних політичних та правових норм, елементів станово-представницької демократії), так і неправим (донеси, змови) шляхами, вона стала складовою установок орієнтацій козацького середовища на конституціоналізм. Себто на цілеспрямоване вироблення за допомогою суспільно-політичних інституцій таких правових норм, які б регулювали відносини між репрезентантами влади і суспільством, між представниками різних владних інституцій та рівнів.

Список використаних джерел

1. PACTA ET CONSTITUTIONES LEGUM LIBERTATUMQUE EXERCITUS ZAPOROVIIENSIS (Правовий уклад та Конституції) / перекл. з лат. М. Трофимук // Орлик, Пилип. Конституція, маніфести та літературна спадщина: вибр. твори / Пилип Орлик. Київ: МАУП, 2006. С. 25–72.
2. Володько В. Українці, які створили Російську імперію. Частина 1 - ідеолог Прокопович URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/26/18230/>
3. Див. докл. напр.: Горобець В. Політичний устрій українських земель другої половини XVII–XVIII століть. Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 96 с.
4. Історія українського козацтва: Нариси: у 2 т. Т. 1 / редкол. В. А. Смолій (від. ред.) та ін. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 800 с.
5. Кононенко В. «PACTA ET CONSTITUTIONES...» між традиційним і модерним конституціоналізмом / В. Кононенко // Український історичний збірник / гол. ред. Т. Чухліб; НАН України. Інститут історії України, Рада молодих вчених. Київ: Інститут історії України, 2011. Вип. 14. С. 17–33.
6. Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 468 с.
7. Орзих М. Ф. Категориальное определение перспектив науки конституционного права // Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку: [матеріали виступів учасників «круглого столу» / за ред. А. П. Гетьмана). Харків: Право, 2009.
8. Про дефініцію «конституціоналізм» див. докл.: Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина і практика обмеженого правління // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 247–256; Стецюк П. Про дефініцію «конституціоналізм» / П. Стецюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2004. Вип. 39. С. 171–180; Циверенко Г. П. Основні підходи до визначення поняття «конституціоналізм» у сучасній науковій думці // Держава та регіони. Серія: Право. 2009. № 1. С. 171–175 та ін.

9. Терлюк І. Я., Флис І. М. Політико-правова доктрина козацького державотворення: нарис історії української державної ідеї. Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2008. 300 с.
10. Терлюк І. Я. Формування і розвиток у вітчизняній політико-правовій думці концепції України як Малоросії (до витоків російських імперських ідеологем) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Збірник наукових праць. № 782. Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 141–146.

References

1. Orlyk, P. (2006). *Pacta et Constitutiones legum libertatumque exercitus zaporoviensis*. Transl. from latyn. by M. Trofymuk. Kiev, 25–72.
2. Volod'ko, V. *Ukraintsi, iaki stvoryly Rosijs'ku imperiiu*. Chapter 1. Retrieved from: <http://vww.istpravda.tsom.ua/artitsles/2011/01/26/18230/>
3. Horobets' V. (2000). *Politychnyj ustrij ukrains'kykh zemel' druhoi polovyny XVII–XVIII stolit'*. Kiev: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
4. *Istoriia ukrains'koho kozatstva: Narysy*. (2006). (V. A. Smolij and others red.). Kiev, T. 1.
5. Kononenko, V. (2011). «PACTA ET CONSTITUTIONES ...» mizh tradytsijnym i modernym konstyutsionalizmom. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. Kiev: Instytut istorii Ukrainy, 14, 17–33.
6. Kresin, O. V. (2001). *Polityko-pravova spadshyna ukrains'koi politychnoi emihratsii pershoi polovyny XVIII stolittia*. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrainy.
7. Orzykh, M. F. (2009). *Katehoryal'noe opredelenye perspektyv nauky konstyuttsyonnoho prava. Nauka konstyuttsijnoho prava Ukrainy: suchasnyj stan ta napriamky rozvytky*. Kharkiv: Pravo.
8. Boryslavs'ka, O. (2015) Sutnist' konstyuttsionalizmu: konstyuttsionalizm iak ideolohiia, doktryna i praktyka обмеженого правління. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Series Law*, 61, 247–256; Stetsiuk, P. (2004). Pro definitsiu «konstyuttsionalizm». *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Series Law*, 39, 171–180; Tsyverenko, H. P. (2009). Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia «konstyuttsionalizm» u suchasnij naukovej dumtsi. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Series Law*, 1, 171–175.
9. Terlyuk, I. Ya. (2008). *Polityko-pravova doktryna kozats'koho derzhavotvorennia: narys istorii ukrains'koi derzhavnoi idei*. L'viv: Publ. by Taras Soroky.
10. Terlyuk, I. Ya. (2014). Formuvannia i rozvytok u vitchyznianiij polityko-pravovij dumtsi kontseptsii Ukrainy iak Malorosii. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. *Yurydychni nauky*, 782, 141–146.

*Стаття: надійшла до редакції 26.09.2017
прийнята до друку 24.10.2017*

COSSACK CONSTITUTIONALISM OF THE XVIII CENTURY: PROBLEM OF POWER SEPARATION BETWEEN THE LEADING POLITICS SUBJECTS

I. Terlyuk

*National University «Lviv Polytechnic»,
1-3, Knjaz Roman Str., 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: i.terlyuk2406@gmail.com*

The Cossack environment of the XVIII century in the framework of the first political emigration and within the framework of the Hetmanate in the Russian Empire, views and political and legal projects aimed at the organization of state relations by division of powers and overcoming of power contradictions between leading politicians is explored.

The thesis is based on the fact that the main way of solving these problems was the orientation of the Cossack environment to constitutionalism, that is, the purposeful elaboration with the help of socio-political institutions of such legal norms that would regulate the relations between the representatives of power and society, between representatives of various authorities and levels.

It is noted that Mazepa's political emigration, free from the military and administrative influence of the Russian imperial administration, was able to propose conceptual ways of resolving the issue of organizing state relations of the projected Cossack state of the Zaporozhian Army with the support of the constitutional norm. In particular, known «Covenants and the Constitution of the rights and freedoms of the Zaporozhian Army...» of April 5, 1710 primarily focused on limiting the powers of the hetman, considering them as a means of preventing tyranny in political life. Thus, the Hetman's institution was subordinate to the constitutional norms in the administration of justice, the leading role of law in the open political competition of the Hetman and the elders was asserted, when the latter received legal protection in all cases of private or public criticism of the hetman regarding the shortcomings of his policy, etc. It is argued that the very fact of the existence in the document of the norms aimed at limiting the powers of the first person in the state should be a warning against preventing arbitrariness in the political life of the projected «Zaporozhian Army» and one way to overcome the contradictions between its leading authorities.

At that time, on the Left-Bank Ukraine-Hetmanate, under the influence of the Russian factor, the problem of separation of powers between the leading its subjects was reduced to the settlement of power contradictions and struggle between hetmans and general officers. The main struggle around this issue was in the context of limiting/strengthening their powers.

On the basis of the analysis of two mutually exclusive tendencies in the development of the Hetmanate's political and legal thought regarding the solution of this problem, it is proved that even though such a struggle took place as a civilized one (the development of compromise political and legal norms, elements of state-representative democracy), and illegal (denunciations, conspiracies), it became a component of the orientations of the Cossack environment on constitutionalism.

Keywords: Cossacks, Hetmanate, Constitutionalism, separation of powers.